

Snježana Kordić: Javnosti je prešućen opis naše jezične situacije

Piše: Uglješa Vuković

Profesorice Kordić, zašto je jezik toliko bitan na prostoru bivše Jugoslavije? Kako si objašnjavate činjenicu da su toliki ljudi bili povjerovali u „nepremostive razlike“ u jeziku koji smo do juče smatrali istim?

Jedan od razloga nalazi se i u tome što su nacionalistički političari krenuli prije nekoliko desetljeća homogenizirati svaku svoju naciju s netočnim preduvjenjem da nacije ne mogu postojati niti imati samostalnu državu ako nemaju jezik različit od drugih nacija. Zato su često uvjerovali sebe i druge da govore različitim jezicima. I danas mnogi nacionalistički političari nastavljaju inzistirati na tvrdnji da se radi o različitim jezicima jer se plaše da bi svijest o istosti jezika mogla ugroziti nacionalne granice i da bi onda oni izgubili vlast koju imaju. No zajednički jezik ne ugrožava zasebnost nacija. To se vidi iz primjera brojnih nacija u svijetu koje postoje bez obzira što imaju zajednički jezik s nekom drugom nacijom.

A kako su domaći političari uspjeli uvjeriti ljude da govore različitim jezicima? Tako što su izokrenuli značenje riječi jezik. Jezik za njih više ne znači ono što je uobičajeno značenje te riječi svuda u svijetu, a to je moći se sporazumjeti sa sugovornikom ili ne, nego im znači biti jedne nacionalne pripadnosti ili druge. Međutim, znanstvenici dobro znaju da se nacionalna pripadnost i jezik ne moraju poklapati. Čak i širi krugovi od znanstvenih to znaju jer svjesni su da Amerikanci i Britanci nisu ista nacija iako govore zajedničkim jezikom. Isto tako, Austrijanci i Nijemci nisu ista nacija, a imaju zajednički jezik. Takvih primjera ima mnoštvo. Svaka od tih nacija govori svoju varijantu zajedničkog jezika, a razlike između tih varijanata su veće nego u našem slučaju.

Pa ipak su domaći političari i jezikoslovci mnoge kod nas uvjerovali da govore različitim jezicima jer, kao što **Norbert Mappes-Niediek** kaže, 'koliko je velika ili koliko je objektivno bitna razlika, izgleda da je svejedno. U nuždi se neka uvijek može iskonstruirati'.

Instrumentaliziranje u službi nacionalizma teklo je glatko jer je javnosti prešućen sociolingvistički utemeljen opis naše jezične situacije, da se radi o jednom policentričnom standardnom jeziku kojim govori nekoliko nacija, kao što je to slučaj s engleskim, francuskim, njemačkim, arapskim, nizozemskim, portugalskim i brojnim drugim jezicima.

Predstojeći popis stanovništva u BiH je dosta okupirao javnost. Jezik je jedina stavka o kojoj se građani moraju izjasniti, pod prijetnjom novčane kazne i pritisak civilnog sektora tu činjenicu nije promijenio. Kako to komentarišete? Da li bi bilo svrsishodnije izostaviti pitanja o maternjem jeziku, kao što je praksa u nekim zemljama (Belgija, Italija)?

U svakom slučaju bilo bi primjerenije da se na popisu stanovništva izostavi pitanje o materinskom jeziku. Neosporno je da ljudi u BiH imaju zajednički jezik, ali na popisu stanovništva će ga imenovati onako kako im nacionalne vođe sugeriraju, pa će ispasti da govore različitim jezicima jer ga različito nazivaju. Političari stave narodu nešto u usta, a onda mu gledaju u usta, dakle prvo izmanipuliraju narod, a zatim se pozivaju na njega.

Političke elite trude se uvjeriti ljude u kulturne razlike među nacijama da bi tako uklonile manevarski prostor u politici koji je neophodan za rješavanje konflikata. Baš to im zamjera berlinska politologinja Sabine Riedel. Naime, kulturu prikazuju kao nepromjenjivu i objektivnu nacionalnu datost, kako bi zbog toga otpala svaka mogućnost pregovora oko rješavanja konflikata. A kad se ne bi pozivali na navodno zadatu kulturnu razliku, bili bi mogući dogovori jer bi se priznalo da je sve politika, a kod politike su dogovori i promjene mogući.

Svaka fiksacija i sterilizacija jezika radi identitetskih potreba na koncu očigledno biva osuđena na neuspjeh, s obzirom na gibanja, živost jezika, kretanja ljudi. Stiče se utisak da je taj stav prevladao i u našoj kulturi, umjetnosti i među običnim ljudima, ali ne i u zvaničnoj politici. Da li je ovaj utisak ipak varka, ako još ne postoji artikulisani politički stav kao kontrapunkt nacionalističkoj dogmi koja npr. određuje pisce/spisateljice u školskoj lektiri prema svojim ne-književnim kriterijumima?

Putem škole je u određenoj mjeri u nove generacije usađeno ono što žele nacionalističke ideologije. To je nacionalističkoj politici dragocjen kapital u budućnosti koji im povećava šanse da ostanu na vlasti. No, svaka osoba ima potrebu da se slobodno i nesputano jezično izražava. Zato dokumenti Ujedinjenih naroda i garantiraju tu slobodu.

Međutim, to se izokreće u našoj sredini. Ljudska prava su univerzalna, i govore o pravu svake osobe da se slobodno može služiti svojim jezikom, a domaće političke elite to izokreću kao da piše da svaki narod mora imati različit jezik. Time nacionalisti na vlasti pravo svake osobe izvrću u pravo kolektiva, oduzimajući na taj način dotično pravo individui, jer ona za njih postoji samo kao dio kolektiva i mora biti podređena onome što vođe kolektiva odrede.

Konkretno, oduzima joj se sloboda izražavanja na svom jeziku jer nacionalističke vođe od individue zahtijevaju da prihvati purističke i preskriptivne intervencije u ime izmišljenog prava kolektiva na različit jezik.

Očekujete li da u skoroj budućnosti ljudi sa ovih prostora priznaju jedni drugima pravo na vlastiti naziv istog jezika i slobodan izbor u pogledu naziva? Da li onog momenta kada to uopšte prestane biti pitanje možemo reći da smo savladali etnički nacionalizam?

Problem je slojevitiji nego što izgleda. Koristiti nekoliko različitih naziva za isti jezik znači da se radi o nekoliko različitih jezika. Zato je u lingvistici nužan jedan naziv za ovaj jezik koji se govori u četiri države. S druge strane, laici su slobodni da zovu jezik kako god žele, a ne moraju ga ni nikako zvati. Treća razina je ustav, u njemu je odredba o službenom jeziku suvišna i trebalo bi ju izbaciti iz ustava. Razne zemlje nemaju u svom ustavu odredbu o službenom jeziku, a svejedno više nego dobro funkcioniraju i na kulturnom i na ekonomskom planu. Jezik postoji ili ne postoji bez obzira na ustav. Devedeset osam posto jezika na svijetu nije ni u kakvom ustavu.

Danas uglavnom govorimo o ideološkom uticaju nacionalizma na jezik, ali da li je postojala stroga ideološka kontrola jezika i u SFRJ? Na koji način se ona izražavala? Kako biste je definisali?

Nezavisni eksperti sa Zapada i danas ističu da je jezična politika SFRJ bila čak i u usporedbi sa zapadnoevropskim zemljama uzorita i da zaslužuje neograničeno priznanje što se tiče davanja prava narodima i manjinama koje su u njoj živjele. Ondašnju jezičnu politiku ocjenjuju kao izrazito demokratsku. Čitavo vrijeme su postojale varijante i nije se ni pokušavalo neku od njih dokinuti, izlazile su knjige, novine, udžbenici, rječnici, gramatike i pravopisi na raznim varijantama. I u privatnom životu i u javnom, uključujući i republičke i savezne organe uprave, mogla se slobodno koristiti svaka varijanta. Čak se i pretjerivalo izlaženjem u susret nacionalistima. Sjećam se za vrijeme mog školovanja učitelji su nam govorili da možemo koristiti ili ijekavicu ili ekavicu, ali da nikako ne smijemo miješati.

Možete li zamisliti u budućnosti književnike/ice, kao i govornike/ce sa ovih prostora kako govoreći „naš jezik“ upotrebljavaju forme i riječi iz svih standardnih varijanti tog jezika oslobođeni pretežnog (ne)pisanog uputstva iz njihovih sredina da ostanu u pravilima varijanti koje se odnose na njih? Možete li zamisliti ovu pojavu kao izraz bunta novih generacija protiv vladajućeg kulturnog obrasca što im nalaže, uslovno rečeno, zarobljenost u svojoj jezičkoj varijanti?

Ne moram to zamišljati, toga ima već i danas. I u književnim krugovima, a i kod nekih mladih koji namjerno miješaju varijante u znak protesta protiv jezične cenzure iz redova vlastite nacije. A i obični ljudi itekako miješaju posve nesvjesno, pa se kroatistima diže kosa na glavi od toga kako ljudi u svakodnevicu govore. No i kad ne bi bilo miješanja, radilo bi se o jednom zajedničkom policentričnom standardnom jeziku koji se ostvaruje u nekoliko varijanata. Na primjer, Brazilci i Portugalci baš ne miješaju svoje varijante zato što slabo dolaze u dodir jedni s drugima, a svejedno se radi o jednom zajedničkom policentričnom jeziku.